

Nepārvarama vara: kad tā piemērojama un kā pareizi paziņot

Autore: Marisa Aktumane, SIA "ZAB COBALT" juriste

Nepārvaramas varas institūts civiltiesībās kalpo kā izņēmums no atbildības gadījumos, kad saistību izpilde objektīvu apstākļu dēļ kļuvusi neiespējama. Tomēr praksē tā piemērošana var radīt neskaidrības – ne vien par to, vai konkrētais notikums vispār kvalificējams kā nepārvarama vara, bet arī par to, vai puse ir pienācīgi un savlaicīgi paziņojusi par tās iestāšanos. Rakstā aplūkojam, kas ir nepārvarama vara, kādas sekas tā var radīt saistību izpildē un kā juridiski korekti informēt otru līguma pusi par tās iestāšanos.

Latvijas normatīvajos aktos nepārvaramas varas skaidrojums tieši nav dots, un nepastāv arī izsmelošs šādu apstākļu uzskaitījums. Tas gan nenozīmē, ka šis jēdziens būtu neskaidrs – tā saturs ir veidojies tiesu praksē un tiesību literatūrā, kur izkristalizējušies četri kumulatīvi (tādi, kam jāiestājas vienlaikus) kritēriji, kas ļauj izvērtēt, vai konkrētais notikums kvalificējams kā nepārvarama vara.

Par nepārvaramu varu var uzskatīt tādu notikumu:

- ko saprātīga persona līguma slēgšanas brīdī nevarēja paredzēt;
- kas nav noticis puses vai tās kontrolē esošas personas rīcības dēļ;
- no kura nav iespējams izvairīties un kura sekas nav iespējams pārvarēt;
- kas saistību izpildi ne tikai apgrūtina, bet padara neiespējamu.

Parasti kā nepārvaramas varas piemēri tiek minēti tādi ārkārtēji notikumi kā dabas katastrofas, karadarbība, streiki, epidēmijas,

valsts institūciju noteikti aizliegumi un tamlīdzīgi. Nereti arī pašos līgumos puses jau iepriekš iekļauj nepārvaramas varas noteikumus, uzskaitot iespējamās ārkārtējās apstākļus un paredzot konkrētas tiesiskās sekas.

Tomēr arī šādos gadījumos ar paša notikuma konstatēšanu vien nepietiek. Ja strīds nonāks līdz tiesai, tā jebkurā gadījumā vērtēs, vai konkrētajā situācijā ir izpildījušies visi nepārvaramas varas kritēriji, tostarp vai attiecīgais notikums patiešām padarījis saistību izpildi neiespējamu.

Līguma nozīme nepārvaramas varas apstākļos

Pat ja nepārvaramas varas apstākļi objektīvi pastāv, tas pats par sevi automātiski neatbrīvo no atbildības. Izšķiroša nozīme ir tam, kā puse reaģē uz radušos situāciju – tostarp, vai un kā tā informē otru līguma pusi par nepārvaramas varas iestāšanos.

Pirmais solis vienmēr ir līguma pārbaude. Praksē līgumos bieži vien jau ir iekļauti nepārvaramas varas noteikumi, kuros puses jau iepriekš vienojušās ne vien par to, kādi apstākļi tiks uzskatīti par nepārvaramu varu un kādas tiesiskās sekas tas rada, bet arī par to, kam, kādā formā un termiņā par šādu apstākļu iestāšanos ir jāpaziņo. Tas nozīmē, ka juridiski korektai rīcībai jā sākas ar jautājumu: ko paredz konkrētais līgums?

Ja līgumā ir paredzēta konkrēta paziņošanas kārtība, tā ir jāievēro, jo pretējā gadījumā puse var zaudēt tiesības atsaukties uz nepārvaramu varu pat tad, ja šāds šķērslis objektīvi pastāv.

Ja līgumā paziņošanas kārtība nav noteikta, jāievēro vispārējie principi. Lai arī likumā nav noteikts konkrēts termiņš, ievērojot krietna un rūpīga saimnieka standartu, par nepārvaramas varas iestāšanos būtu jāinformē bez nepamatotas kavēšanās. Šādu pieeju apstiprina arī starptautiskā prakse – piemēram, no UNIDROIT Starptautisko komercīlīgumu principu 7.1.7.punkta un ANO Konvencijas par starptautiskajiem preču pirkuma-pārdevuma līgumiem 79.panta 4.punkta izriet pienākums saprātīgā termiņā paziņot otram pusei par šķērsli un tā ietekmi uz saistību izpildi. Ja

šāds paziņojums netiek sniegts laikus, puse var būt atbildīga par zaudējumiem, kas radušies paziņojuma nesniegšanas dēļ.

Paziņojuma saturs un forma

Ne mazāk svarīgs par pašu faktu ir tas, kā par nepārvaramas varas iestāšanos tiek paziņots. Ar vispārīgu atsauci uz nepārvaramu varu vien nepietiek – paziņojumam jābūt konkrētam un pamatotam. Otrai līguma pusei ir jāsaprot, kas tieši ir noticis, kā tas ietekmē konkrētā līguma izpildi un kāpēc saistību izpilde nav iespējama, nevis tikai apgrūtināta.

Tāpat paziņojumā ieteicams norādīt paredzamo laika posmu, kurā šķēršļa sekas varētu tikt novērstas. Tas ļauj otrai pusei pieņemt informētus lēmumus par turpmāko rīcību – vai gaidīt, vienoties par izpildes atlikšanu vai meklēt alternatīvus risinājumus. Jāņem vērā arī tas, ka pierādīšanas pienākums gulstas uz pusi, kura atsaucas uz nepārvaramu varu, tāpēc paziņojumam vēlams jau sākotnēji pievienot pieejamos pierādījumus (piemēram, valsts iestāžu lēmumus, meteoroloģiskos datus u.tml.).

Ne mazāk svarīgs par pašu faktu ir tas, kā par nepārvaramas varas iestāšanos tiek paziņots. Ar vispārīgu atsauci uz nepārvaramu varu vien nepietiek – paziņojumam jābūt konkrētam un pamatotam

Svarīga nozīme ir arī paziņojuma formai. Lai gan normatīvie akti ne vienmēr nosaka konkrētu formu, praksē paziņojumu ieteicams noformēt rakstveidā. Tas ļauj fiksēt gan pašu paziņošanas faktu, gan tā saturu, kas vēlāk var būt būtiski pierādīšanas nolūkā. Turklāt no starptautiskajiem principiem izriet, ka nepietiek ar paziņojuma nosūtīšanu vien – ir jānodrošina arī tas, ka paziņojums sasniedz otru pusi. Tāpēc ieteicams izmantot tādus saziņas līdzekļus, kas nodrošina saņemšanas pierādāmību.

Visbeidzot, jānorāda, ka paziņošana par nepārvaramas varas iestāšanos nav vienreizējs solis. Ja šķēršļa ietekme mainās vai kļūst skaidrs tā ilgums, par to ir jāinformē arī turpmāk, lai otra puse

varētu attiecīgi plānot savu rīcību un mazināt iespējamus zaudējumus.

Robeža starp nepārvaramu varu un citām izpildes grūtībām

Svarīgi saprast, ka raksta sākumā minētie kritēriji nav izsmeljoši, un jēdziens “nepārvarama vara” ir ģenerālklausula, kas katrā konkrētajā gadījumā tiek piepildīta ar saturu. Tas nozīmē, ka viens un tas pats notikums dažādās situācijās var radīt atšķirīgas tiesiskās sekas – katrs gadījums ir vērtējams individuāli.

Piemēram, valsts noteikts konkrētu preču importa aizliegums var padarīt līguma izpildi neiespējamu, ja tas attiecas uz specifisku, neaizstājamu preci. Savukārt gadījumos, kad iespējams izmantot alternatīvus vietējos piegādātājus, pat ja izmaksu ziņā tas ir neizdevīgāk, tad pats apstāklis – importa aizliegums – var tikai apgrūtināt līguma izpildi, bet ne padarīt to neiespējamu.

Nepārvaramas varas iestāšanās pati par sevi neatceļ līgumu – tā galvenokārt ietekmē atbildību par tā neizpildi, ja vien pašā līgumā nav skaidri paredzētas tiesības šādos gadījumos līgumu izbeigt.

No minētā izriet būtiska robežšķirtne – nepārvarama vara sākas tur, kur beidzas vienkāršas neērtības, dārdzība vai citāds komerciāls diskomforts. Ja šķērsli ir iespējams pārvarēt, tad atsaukšanās uz nepārvaramu varu nav pieļaujama, pat ja līguma izpildes apgrūtinājums līdzējam ir ievērojams.

Nepārvaramas varas iestāšanās sekas

Nepārvaramas varas iestāšanās pati par sevi neatceļ līgumu – tā galvenokārt ietekmē atbildību par tā neizpildi, ja vien pašā līgumā nav skaidri paredzētas tiesības šādos gadījumos līgumu izbeigt.

Parasti tas nozīmē, ka puse var tikt atbrīvota no negatīvajām sekām, kas radušās nepārvaramas varas ietekmē. Piemēram, atbilstoši Civillikuma (CL) [1773.pantam](#) kopsakarā ar [1774.pantu](#) parādniekam nav pienākuma atlīdzināt zaudējumus, ja tie radušies nepārvaramas varas dēļ, un atbilstoši

CL 1657.pantam tiesa var atbrīvot parādnieku no nokavējuma sekām. Atsevišķās situācijās nepārvarama vara var ietekmēt arī maksājumu pienākumus – piemēram, CL 2147.pants noteic – ja nomāto lietu nav iespējams lietot, var atkrist pienākums maksāt nomas maksu.

Tomēr šis uzskaitījums nav izsmelošs – CL un citos normatīvajos aktos ir paredzētas arī citas tiesiskās sekas, kas var iestāties nepārvaramas varas gadījumā.

Vienlaikus jāņem vērā, ka nepārvarama vara nav absolūts atbrīvojums no saistībām. Ja puse pati ir veicinājusi zaudējumu rašanos, nav rīkojusies pietiekami rūpīgi vai ir uzņēmusies nejaušības risku, atbildība var saglabāties.

Paziņojuma nozīme

Nepārvarama vara ir izņēmums, kas piemērojams tikai gadījumos, kad saistību izpilde patiešām kļuvusi neiespējama, nevis tikai apgrūtināta. Tās piemērošana vienmēr prasa rūpīgu konkrēto apstākļu izvērtējumu.

Par nepārvaramas varas iestāšanos jāinformē bez nepamatotas kavēšanās, proti, tiklīdz šādi apstākļi kļūst zināmi.

Pirmais solis vienmēr ir līguma izvērtēšana – tajā bieži vien jau ir noteikts, kas uzskatāms par nepārvaramu varu un kā par tās iestāšanos jāpaziņo otram līguma pusei. Par nepārvaramas varas iestāšanos jāinformē bez nepamatotas kavēšanās, proti, tiklīdz šādi apstākļi kļūst zināmi.

Ar vispārīgu atsauci uz nepārvaramu varu vien nepietiek – paziņojumam jābūt konkrētam un pamatotam. Tajā jānorāda vismaz notikums, tā ietekme uz līguma izpildi un iemesli, kāpēc saistību izpilde nav iespējama.

Nepareizi vai novēloti sagatavots paziņojums var liegt iespēju atsaukties uz nepārvaramu varu pat tad, ja šķērslis objektīvi pastāv.

